
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A BEFEJEZETLEN GONDOLATOK JELLEGÉRŐL

MAJOR NÁNDOR

Tudósaink közt az utóbbi időben termékeny alkotói vita folyik, amelynek minden bizonnyal éppúgy hasznát vehetjük majd társadalmi fejlődésünk további útjának egyengetése közben, mint abban, hogy más megoldásokat találjunk azok helyett, amelyek nem hozták meg a várt eredményeket.

Az eszmecsere egyelőre jobbadán a körül a kérdés körül forog, hogy társadalmi viszonyaink vagy társadalmi fejlődésünk mely területei szorulnak mielőbbi tudományos vizsgálatra és miért. Az eddig lefolytatott efféle jellegű vizsgálatok mintha hidegen hagynák tudósainkat. Többnyire úgy tesznek, mintha eddigi vagy folyamatban levő tudományos vizsgálataink eredményei egy fabatkát sem érnének, nem nyújtanának kellő ismereteket. Nincs igazuk. Igazán nagyszabású, kapitális vizsgálataink is voltak az utóbbi években.

Aki amellet kardoskodik, hogy kutatásokra, vizsgálódásokra van szükség, egyúttal bizonyos elméleti ismeretekre vagy tudományos általánosításokra támaszkodó társadalmi bírálatot is mond. A bírálatról általánosságban elmondható, hogy haladó irányzatú, tudósaink eszmecséréjében nemigen jut kifejezésre ellenzéki nézet, s maguk a tudósok is az eddiginél jóval gyakrabban mutatnak rá a nyilvánosság színe előtt — tanácskozáson, folyóiratokban — néhány, a marxista nézőpont szempontjából elmarasztalendő, vagy bírálat tárgyává teendő nézetre és álláspontra. Eszmecsereikben mindinkább az érvek lépnek a címkézés helyébe, egyszerűen valóban kedvező légkör van kialakulóban az alkotó dialógus számára.

Igaz, a véleménycserébe — egy esetet kivéve — ezúttal nem kapcsolódtak be az ellenzéki tudósok és filozófusok, főképp az a legszélsőségesebb csoport, amely továbbra is leplezetlenül ellenséges hangnemű cikkeket jelentet meg belföldön és külföldön egyaránt. Néhányan egyik folyóiratunkban mégis kifejtették véleményüket a társadalomtudományok helyzetéről Jugoszláviában, és pedig annak kapcsán, hogy a Kommunista Szövetség előkészületeket végez egy ilyen jellegű tanácskozáásra. Vélemé-

nyük ezúttal sem tér el attól, amelyet már évek óta hangoztatnak, s amely a Kommunista Szövetség számára túlnyomórészt elfogadhatatlan. De az a körülmény, hogy a Kommunista Szövetség kezdeményezése halatára mégiscsak megszólaltak, önmagában pozitív.

Jóllehet a tudósaink közt napjainkban folyó eszmecsereát alapján véve haladó irányzatúnak tartjuk, sohasem feledkezhetünk meg arról, amit a Kommunista Szövetség régebben már több ízben megállapított: hogy az öngazgatási és az öngazgatásellenes erőknek — legalábbis szóban — gyakran hasonló, sőt, egyes részletekben éppenséggel azonos álláspontjuk volt, csupán a hangsúly tekintetében akadt köztük eltérés, abban, hogy a kérdést még kiegészítették ezzel-azzal, vagy „megfeleltek” bizonyos részleteiről, illetőleg egy-egy probléma vizsgálata közben bizonyos vonatkozásokat előtérbe hoztak, másokat pedig háttérbe szorítottak.

Mindaddig, amíg az efféle eltérések csupán a tudományos viták síkján keletkeztek és mozogtak, a múltban sem okoztak számunkra különösebb gondot vagy veszélyt, de mihelyt bizonyos társadalmi erők épp rájuk támaszkodva igyekeztek harcállásokat kiépíteni a szocialista öngazgatással szemben, a szóban forgó teóriák a reális társadalmi folyamatokban összeütközésbe kerültek a Kommunista Szövetség politikájával, mert az erőviszonyok mérlegében voltaképpen visszahúzó célokat szolgáltak. Ezekben az esetekben, az események további alakulása során, nemegyszer egyes tudósok is a szóban forgó öngazgatásellenes erők mellé álltak.

Példának okáért maga a Kommunista Szövetség is elismeri, hogy a szocialista öngazgatás fejlődése közben a munkásosztály összetétele és szerkezete is változik. Akadhat bizonyos elméleti különbség vagy dilemma annak kapcsán, hogy a munkásosztályba valamennyi közvetlen termelő beszámítandó-e, vagy hogy mely közvetett termelők sorolhatók oda. Az a nézet is, amely szerint hazánkban úgynevezett „modern munkásosztály” van kialakulóban, amelybe a műszaki értelmiség és a munkásosztály úgynevezett „fejlettebb (vagyis képzetlenebb) része” is beletartozik, mindaddig az elméleti nézeteltérések síkján marad, amíg nem tűnnek fel technokrata erők, amelyek épp erre az elméletre támaszkodva szeretnék megváltoztatni a forradalom szubjektumát, illetve a további társadalmi fejlődés irányítóját. Ám a „hagyományos munkásosztály” való szembefordulás azt jelenti, hogy a „modern munkásosztályból” eleve kizárják a munkásosztály úgynevezett „képzetlen részét”, amely még mindig a „bérviszonyok rabja” — márpedig a munkásosztály ilyenféle megosztása és szociális lényének ilyenféle megváltoztatása ellenforradalmi cselekedet.

Vagy egy másik példa: a Kommunista Szövetség kezdettől fogva vallja, hogy áruterelés nélkül nincs öngazgatás. Az értéktörvény jellegének és jelentőségének értelmezése terén fennálló különféle vélemény-

nyek — még azok is, amelyek többé-kevésbé a klasszikus polgári nézetekhez hasonlóan azt vallják, hogy a termelési viszonyokat egyedül az értéktörvénynek kellene szabályoznia — mindaddig csupán elméleti nézeteltérések maradnak, amíg nem akadnak olyan technokrata erők, amelyeket a társadalmi gyakorlatban épp ez a nézet vezérel, s ennek következtében társadalmi valóságunkban a tőkés viszonyok felújításának folyamatát indítják el, csupán az egyszerű újratermelés terén hagyva meg holmi látszólagos öngazgatást, mint ahogy a hatvanas évekből a hetvenes évekbe való átmenet idején tették.

Akkor aztán társadalmi összeütközés keletkezik.

Ezért is mondta ki a Kommünista Szövetség, hogy mi nem akármilyen öngazgatást akarunk, hanem olyat, amely a dolgozók nevében gyakorolt hatalom helyett a dolgozók tényleges *közvetlen* hatalmát fogja erősíteni.

Ezt kell tehát szem előtt tartanunk akkor is, amikor a tudósok közt jelenleg folyó vitát és az ezenközben csupán félig kimondott nézeteltéréseket vizsgáljuk. Nem nehéz ugyanis kideríteni, hogy egyes öngazgatásellenes erők esetleg olyan nézeteket tolhatnak előtérbe, amelyekről első látásra — legalábbis elméleti síkon — úgy tűnik, nem állnak túlságosan távol az öngazgatástól. Az efféle eltérések és nézetek csak akkor okozhatnának nagyobb kárt, ha akadnának reális társadalmi erők, amelyek felismernék és a magukénak fogadnák el őket. Ennek híján mindenféle gyanakvás egészen másfajta *reális* veszélyt jelentene: az elméleti gondolkodás dogmatizmusának és steril purizmusának veszélyét. A dogmatizmus rémétől csak úgy mentesülhetünk, ha éberren figyelünk arra, hol alakulhat ki kapcsolat és kötődés a jogosan és indokoltan öngazgatásellenesnek ítélt társadalmi erők és a csupán félig végiggondolt vagy kimondott elméletek között.

Mindezek alapján a tudósaink közt jelenleg folyó dialógusok egyik legfőbb eszmei-politikai jellemzőjének azt tartom, hogy indokoltan s alapján véve haladó pozíciókra helyezkedve tártak fel és fogalmaztak meg számos reális társadalmi problémát, de sok dolgot csonkán hagytak, nem jártak a végére, s mivel mindezeknek a tisztázása még hátravan, bizonyára az öngazgatásellenes erők is igyekeznek majd kapaszkodót találni bennük. Meg is említenék néhány ilyen problémát és befejezetlen gondolatot.

1. Indítvány történt például annak a megállapításnak a felülvizsgálására, illetve helytállóságának tudományos kivizsgálására, amely a Kommünista Szövetség 1972-ben indított társadalmi-politikai akciójának alapjául szolgált, s amely így hangzik: „A techno-struktúrák az áruterelés újbóli bevezetésével a politikai hatalom átvételének első lépéseként a gazdasági hatalmat ragadják magukhoz.” Az alkotmánnyal és a társult munkáról szóló törvénnyel ezt követően fektettük le az új viszonyok modelljét, nyomatékosan hangsúlyozva közben, hogy „nem fo-

gunk sem az állami szocializmus felé, sem a polgári társadalom felé haladni”.

Egy nagy tekintélyű tudósunk mégis úgy véli, hogy „bizonyos vonatkozásait tekintve az új modell nemigen felel meg”, s ezért azzal a javaslattal áll elő: „Tisztázni kell azt a kérdést, hogy egyáltalán előidézheti-e az árutermelés vagy annak valamely formája a tőkés viszonyok feltámasztását, illetve csakugyan magával hozhatja-e azt, hogy újra feléled a technobürokrata struktúra, s először is — immár legálisan — redukálja a forradalom céljait, majd megbénítja az öngazgatást. Ezeket és a hasonló téziseket egytől egyig vizsgálat tárgyává kellene tenni.”

A szerző egyúttal azt állítja, hogy a Kommunisták Szövetsége 1972-ben indított akciója semmit sem eredményezett. Szerinte a Kommunisták Szövetsége először úgynevezett „forradalmi voluntarizmussal” próbálkozott, amikor pedig kiderült, hogy erőforrásai már kiapadtak, a jogszabályalkotás eszközeihez folyamodott „azt remélve, hogy az új szervezési formák és jogszabályok majd módosítják és kellő irányba terelik a társadalmi fejlődést”.

A szerző szerint azonban ez nem járt eredménnyel. „Az új jogszabályok és szervezési formák közepette azonban — írja — továbbra is fennállnak a régebbi tendenciák, más szóval, ha némi eltolódásokkal is, ugyanolyan elosztásban él tovább a politikai hatalom, mint az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény előtt, úgyszintén megmaradt a gazdasági hatalom régebbi elosztása is — s mindez az új szervezési formák leple alatt . . . úgyhogy végül is még nagyobb lett a szakadék az ideológiai elképzelések és a valós társadalmi irányzatok között.”

S miután szerinte az alkotmányban meghatározott viszonyok nem keltek életre, megállapítása nem is lehet más, mint az, hogy a jogrend „mint a politikai akarat közvetítőeszköze” csődöt mondott, bajainkra tehát a választ „nem a jogrendszerben kereshetjük, hanem a pluralista módon strukturálódott társadalom összeütközéseiben, mert jórészt ettől függ majd társadalmi fejlődésünk iránya”.

De mit gondol szerzőnk társadalmunk problémájának rendezéséről? Válasza rövid és velős: „Véleményem szerint egy sajátos típusú árutermelés »restaurálására« van szükség, mert anélkül lehetetlen kilábalni a jelenlegi helyzetből.”

Nem tudná vajon, hogy a társult munkáról szóló törvény is egyféle „sajátos típusú árutermelést” irányoz elő? Hát nem vette még észre, hogy a jövedelemteremtés elméleti szakemberei már évek óta szocialista öngazgatási jellegű árutermelésről beszélnek, vagyis már rég választ adtak (ha nem is véglegeset) arra a kérdésre, hogy az árutermelés okvetlenül együtt jár-e a tőkés viszonyok feléledésével vagy sem, s arra is válaszoltak, hogy az öngazgatású társadalomban az értéktörvény milyen történelmi formában fejti ki hatását, hiszen az a forma, amelyben

hatása a kapitalista társadalomban nyilvánul meg — bárhogy szeretné is szerzőnk az ellenkezőjét állítani —, nem örök.

Szó sincs olyasmiről, hogy szerzőnk esetleg nem tud ezekről a tudományos vizsgálatokról, ellenkezőleg, úgy tűnik, annyira nem ért egyet velük, hogy teljesen elhallgatja őket. Jóllehet maga is a „sajátos típusú árutermelés” mellett ránt kardot, éppenséggel nem az a fajta „sajátos” árutermelés tetszik neki, amelyet a társult munkáról szóló törvény vagy a jövedelemteremtés teoretikusai irányoztak elő — még ha számottevő véleménykülönbségek is akadnak köztük —, hanem a tőkés viszonyok és a szocialista viszonyok elemeinek egyfajta keverékében látja a „sajátos-ságot”.

Ekként is ír. „A jövő abban van, amit én technicus terminusszal ‚mixtum compositumnak’ neveznék.” Szóval afféle keveréket akar. De miből is állna az, s hol, milyen téren alkalmazná? „Ezért hangsúlyoznám — írja —, hogy társadalmunkat éppúgy nem fejleszthetjük az adminisztratív centralisztikus rendszer irányába, amely labilitása ellenére is stabil ugyan, s stabilitása csúcán a totális labilitás küszöbe előtt áll, s éppígy nem újíthatjuk fel a *laissez faire* társadalmát sem, de *e társadalom felé közeledve* mégiscsak racionálisabb konstitúciót teremthetünk, ha elismerjük az árutermelés törvényszerűségeit és *mindazt, amit magával hoz.*”

Dilemmánkat az okozza, milyen pozíción állhat szerzőnk, ha elfogadja *mindazt, amit a polgári társadalom árutermeléséhez hasonló árutermelés hoz magával*, hiszen ezzel elég egyértelműen kimondja, hogy a *laissez faire társadalmához való közeledés* gondolatát dédelgeti, pedig az nem más, mint a polgári liberalizmus másfajta elnevezése. Dilemmánk abból adódik, hogy tudósunk afféle keverék jellegű, felemás árutermelés felállításáról beszél, ugyanis óhatatlanul felvetődik bennünk a kérdés, nem azért indítványozza-e tulajdonképpen annak a megállapításnak felülvizsgálatát, amelyre 1972 óta a Kommunista Szövetség politikája támaszkodik, hogy valójában a tőkés viszonyok éledjenek újjá, és helyet teremtsen a technokrata erők számára, hisz azok — mint mondja — a társult munkáról szóló törvény jegyében létrehozott jogszabályok és szervezési formák közepette továbbra is ugyanolyan gazdasági hatalommal rendelkeznek, mint az új alkotmányt megelőző időszakban.

Nem lehetetlen, hogy éppen ilyesféle törekvéssel állunk szemben. Ezt támasztja alá az is, hogy szerinte a társult munkáról szóló törvényben előirányozott jövedelmi viszonyok (ámbar elismeri róluk, hogy „osztályszempontból a legradikálisabbak, mert az elidegenítés valamennyi formáját kiküszöbölve az egész gazdasági és politikai hatalmat a társult dolgozók kezébe helyezik”) csupán egyes feltételezett elvi fogyatékos-ságok miatt kelnek olyan nehezen életre, nem pedig azért, mert esetleg rosszul alkalmazzuk őket, és még csak fel sem vetődik benne a kérdés,

hogy nem a technokrata erők okozzák-e ezt, hisz — mint maga is mondja — a gazdasági hatalom továbbra is azoknak kezében van, vagy — pontosabban megfogalmazva — jelenlegi bajaink és nehézségeink nem éppenséggel azokból a tőkés viszonyokból származnak-e, amelyeket a technokrata erők tartanak fenn még mindig, ha csakugyan olyan gazdasági hatalommal rendelkeznek, mint ahogy ő állítja.

2. A szóban forgó szerző azt a kérdést is felveti, nem kellene-e átgalmaznunk, átértékelnünk az öngazgatás fogalmát. „Még nem fogalmaztuk meg precízen, mi is az öngazgatás” — írja, másutt pedig így folytatja: „Anyagi fejlettségünk foka máris arra készlet bennünket, hogy revízió alá vegyük öngazgatásunk jelenlegi operatív koncepcióját.” „Anyagi fejlettségünk színvonalának” bizonyítására pedig azt az adatot veszi, hogy hazánk ipari termelésének 69 százalékát a társult munka szervezeteinek mindössze 2,9 százaléka adja.

Azt állítja, hogy az öngazgatást mindig is úgy képzeljük el, mint „oktrojált és jogszabályokkal, valamint intézmények rendszerével szabályozott” társadalmi viszonyok modelljét, jóllehet köztudott, hogy „a társadalom nem szorítható modellbe”, hisz a társadalmi erők jó része kicsúszik belőle, mert nem fogadja el, mi több, a modell idővel azoktól a társadalmi erőktől is elidegenedik, amelyek létrehozták.

Mindezek mellett — állítja a szerző — afféle ábrándok és törekvések rabjai vagyunk, hogy „tökéletes modellt” akarunk teremteni. „Azt a modellt, amelyet a Kominformmal való összeütközésünk után hoztunk létre, a JKSZ az öngazgatás befejezett rendszerének nyilvánította, mondván, hogy további változások jobbadán már nem is lesznek. Hasonló nézetek uralkodtak 1965-ben, s kiváltképpen ma, a társult munkáról szóló törvénnyel kapcsolatban.”

Hát elképzelhető egyáltalán olyasmi, hogy a Kommunista Szövetség, épp az a szervezet, amely egyre újabb és újabb változásokat indítványoz, hogy a szocializmus építése közben állandóan lépést tartsunk a történelmileg kialakult feltételekkel, s amely programelvként mondta ki, hogy semmi sem olyan szent, hogy ne lehetne változtatni rajta — szóval épp a Kommunista Szövetséget terhelné olyan ábránd, hogy „tökéletes modellt” hozhat létre? Nem, ilyesmit senki sem állíthat. Merőben másról van szó. Arról, hogy a Kommunista Szövetség és tagjai a forradalom egyes időszakában csakugyan gyakran hangsúlyozták, hogy a szocialista öngazgatású társadalom fejlődési lehetőségeihez mérten épp az akkor kitűzött és elfogadott célok és feladatok a legjobbak. De hát mondhattak-e egyáltalán valami mást? Jogos lett-e volna *politikai* szempontból, ha az adott pillanatban *nem* a lehető legjobb megoldást választják? Ennek azonban semmi köze az abszolút és örök érvényű „tökéletes modelltől” szóló állítólagos ábrándhoz.

Raadásul ugyan kicsoda oktrojálta, illetőleg tukmálta ránk az öngazgatás különféle modelljeit? Szerzőnk erről egy mukkot sem szól, de

csakis a Kommunista Szövetségre célozhat. Ezzel szemben a Kommunista Szövetség csupán indítványozója, mozgatója volt a munkásosztály és a dolgozók bizonyos öngazgatási társadalmi viszonyok megteremtését célzó akcióinak, a dolgozók pedig magukénak fogadták el ezeket az akciókat — amelyekben egyébként mindig a Kommunista Szövetség járt elől —, s szervezetteren is, spontánul is küzdöttek értük. Amit a Kommunista Szövetség tett, az mind a munkásosztály élcsapatának feladatai közé tartozik, s ezért senki semmiféle szemrehányással nem illetheti. Ellenkezőleg, ha elmulasztja a cselekvést, jogosan mondhatnánk rá, hogy a proletariátus törekvései mögött botorkál, s vezető szerepe semmivé vált. Mindezek alapján nem tudjuk elnyomni azt az érzésünket, hogy akik a Kommunista Szövetség *mozgósító* szerepét oktrojálásnak, illetőleg *erőszaknak* vélik, voltaképpen azt vitatják el tőle, hogy ez a vezető szerep egyáltalán megilleti. (Mellesleg, szerzőnknek ez a nézete egy ponton azoknak az újbaldali anarchistáknak nézetéhez kötődik, akik azt állítják, hogy a nálunk épülő öngazgatás ideológiája nem a munkásosztály ideológiája, hanem a Kommunista Szövetség csúcsszerveiben helyet foglaló politikai bürokrácia külön érdekeit tükrözi, mert a társadalmi viszonyokat — a Kommunista Szövetség szervezetével manipulálva — épp az *erőszakolja* ránk.)

No de milyen újfajta megfogalmazást képzelt el szerzőnk az öngazgatásra vonatkozólag? Egyik fejtegetésében ezt is kimondja. Szerinte az öngazgatás lehetséges fejlődésének kereteit és irányát Kardelj munkái már 1950 óta, az öngazgatás bevezetése óta olyannyira megszabták, hogy ezeken a nyomdokokon haladva lehetetlen bármi „újat” adni. „Újat” csakis a diszkontinuitás, vagyis az hozhat, ha sutba vágjuk a szocialista öngazgatás fejlődésére vonatkozó jelenlegi koncepciókat.

Ez bizony meghökkentő és csupán félig végiggondolt és kimondott nézet, hisz öngazgatásunk eddig is a kontinuitás és diszkontinuitás, vagyis a folyamatosság és a meg-megszakadás dialektikus egységének jegyében fejlődött. 1950-ben, vagyis akkoriban, amikor — mint szerzőnk is állítja — kialakult a jelenlegi öngazgatásunk modellje, az öngazgatási szerveknek még csupán tanácsadói joguk volt a termelés megszervezésére vonatkozólag, tehát az öngazgatás fejlesztésének következő lépése máris azt jelentette, hogy kiléptünk, továbbléptünk az előző keretből, egyszóval diszkontinuitás volt, egyben azonban több szempontból az addigi öngazgatási gyakorlat további tökéletesítése is, s éppen ebben nyilvánult meg folyamatos volta. S ugyanez játszódott le az öngazgatás valamennyi további tökéletesítése, újítása alkalmával is.

Ilyenformán a jelenlegi öngazgatási viszonyok logikus folyamánnyai az 1950-ben létrehozott viszonyoknak. Olyasmit állítani tehát, hogy azok egy eleve *megadott* keretben vannak, s figyelmen kívül hagyni azt, hogy igenis volt diszkontinuitás a legelső és a legújabb forma között, egyféle elméleti vakságnak tűnik. Ezért is támad bennünk kétség arra vonatko-

zólóg, ugyan mekkora diszkontinuitásra áhítozik szerzőnk a *jelenlegi* öngazgatás további fejlődése érdekében. Nem olyasmit szeretne netán, ami többé már nem is öngazgatás?

3. Ugyanez a szerző azt is megpendíti, hogy keressünk többféle alternatívát az ország öngazgatási fejlődésére vonatkozólag. Kifejti, hogy a többféle változat lehetősége — realitás, s hogy öngazgatási rendszerünk még „korántsem érte el azt a fokot, amikor többé már nincs is olyan alternatíva, amely igen komolyan vetekedhetne az öngazgatással”. Hangsúlyozza, nem azért javasolja más alternatívák felkutatását, hogy azután másfajta, az öngazgatástól eltérő utat válasszunk, hanem azért, hogy „megállapíthassuk, merrefelé helyezkednek el az öngazgatás fejlődésének jövőbeni akadályai”, s hogy az alternatívák kidolgozásával „teljesebb képet kapjunk társadalmunkról”.

Mindehhez hozzáfűzhetjük egy másik szerző értékes előremutatását is, aki a mellett a tézis mellett, hogy az öngazgatás történelmi folyamat, s időbelileg lehetetlen előrelátni a végét, kifejteni, hogy „e történelmi folyamat során az öngazgatással ellentétes alternatívák is újra és újra felelevenednek, méghozzá rendkívül sokféle változatban, s hogy meddig fognak még fel-feltámadni, ennek idejét úgyszintén lehetetlen meghatározni”.

Az efféle vizsgálódás tényleges célja és a szerző őszinte kívánsága azonban kimondatlan maradt. Suta és csonka, mert a *képzelet* világában csakugyan számtalan változatban szerepelhetnek a világszerte jelenleg ismert társadalmi berendezések, amelyek nálunk is lehetségesek, de *reálisan* nézve nem létezik olyan társadalmi erő, amely eszmei-politikai szempontból képes volna bármiféle más, az öngazgatással vetekedő variánst előterjeszteni, érvényre juttatni és elfogadtatni. Nem mondom, hogy a jövőben nem akadhat ilyen erő, de bizonyos, hogy egyelőre el sem képzelhetünk ilyent.

A múltba már szembe-szembekerültünk olyan elemekkel, csoportokkal — sőt, rétegekkel is —, amelyeket az a vágy fűtött, hogy az öngazgatással konkurráló társadalmi fejlődést erőltessenek ránk, csak hogy ehhez hiányzott a kellő társadalmi erejük és hatalmuk. Valamennyiüket társadalmi fejlődésünk termelte ki. Egy részük etatista-bürokrata jellegű szocializmust szeretett volna, más részük a szocializmus kispolgári (liberális) változata mellett volt, ismét mások pedig technomenedzseri monopóliumon alapuló vagy éppenséggel anarcholiberalis (újbaloldali) jellegű szocializmus mellett törtek lándzsát, és az első csoportot kivéve mindannyian az öngazgatás bizonyos fajtájára esküdnek. (Persze, egytől egyik öngazgatásellenes erők ezek, ha az öngazgatásra úgy tekintünk, mint a proletárdiktatúra sajátos formájára.)

Egyéb társadalmi erő, amely az öngazgatással ellentétben álló másfajta alternatívával állhatna elő, egyelőre nincs is, vagy ha mégis lapangana valahol, akkor mindeddig nem volt elég ereje ahhoz, hogy

hangolni kezdjen. Azok viszont, amelyek már megszólaltak, több ízben is vereséget szenvedtek, ámbar továbbra is itt lapulnak. Az általuk ajánlott alternatívákat csak akkor tanulmányozhatnánk, ha csakugyan olyannyira kifejezésre jutnának a társadalmi, vagy ha úgy tetszik, osztályharcban, ahogy ők állítják, olyasféle találgatásba azonban nem megyünk bele, hogy mi lenne, ha ez vagy az lenne. Nem állítom, hogy az általuk ajánlott változatokat csakugyan a legmesszebbmenően és a legmélyrehatóbban tanulmányoztuk, de bizvást állíthatom, hogy ismereteinket semmivel sem gyarapítják, s jelenlegi társadalmi fejlődésünkkel szemben sem tudnak reális „alternatívát” felkínálni.

Szerzőnk indítványa azért minősíthető ki nem mondottnak, mert esetleg abban reménykedik, hogy a Kommunista Szövetség fel fogja karolni az alternatívák keresésének, kutatásának ügyét. Mi hát a valódi szándéka? „Az alternatívák reális dolgok, aki nem látja őket, az feltétlenül egyoldalú” — írja. Ő maga nyilvánvalóan látja őket. Mi azonban nem látjuk, jöllehet — talán nem hangzik szerénytelenül! — nem vagyunk egyoldalúak. Valóban, ha a Kommunista Szövetség elhatározná, hogy más lehetőséget keres az öngazgatás helyett, még ha — mint szerzőnk írja — „nem is azért, hogy elfogadja”, hanem csupán azért, hogy elháríthassa „az öngazgatás fejlődésének útjában majdan feltornyosuló akadályokat” — ezek az alternatívák nyomban reális erőt kaphatnak.

No de belebocsátkozhat-e a Kommunista Szövetség másféle alternatívák kutatásába, még ha csupán a l'art pour l'art elve alapján pusztán az öncélúság kedvéért is? Az efféle feltételezés mindenféle realitást nélkülöz. A Kommunista Szövetség nem mindenható; ereje abból adódik, hogy megérti a dolgozók törekvéseit, akik az öngazgatást elidegeníthetetlen forradalmi vívmánynak tekintik. Mihelyt eltávolodna a dolgozók törekvéseitől, a Kommunista Szövetség erejét vesztené, nem lenne többé a munkásosztály élcsapata. Akik az elmúlt három évtizedben „más alternatívával” álltak elő, nem azért szenvedtek vereséget, mert a Kommunista Szövetséggel, hanem azért, mert a dolgozók törekvéseivel kerültek szembe, szóval azok ellen a törekvések ellen fordultak, amelyeket a Kommunista Szövetség megértett s ennél fogva irányított is, s végeredményben ezzel szilárdította meg helyét a dolgozók soraiban.

4. Egy másik szerző a Kommunista Szövetségnek azzal az állítólagos stratégiai céljával száll vitába, amely szerint a dolgozóknak előbb a jövedelem felett kell úrrá lenniük, mert ettől függ, hogy majdan a politikai intézményekben is az övék legyen a hatalom. „A dolog éppen fordítva áll — írja —, ugyanis az újonnan termelt értékek elosztását nem anyagi és szellemi javak tényleges megteremtőinek, a dolgozóknak öngazgatási intézményei végzik, hanem a politikai hatalom intézményei. Ezzel magyarázható, hogy az öngazgatás anyagi alapja viszonylag hosszú ideje nem tud elmozdulni az egyszerű újratermelés szintjéről, s ez a ma-

gyarázata annak, miért van állandóan többlet a társadalom politikai struktúrájában — a politikai intézményekben.”

A mindeddig csupán félig kimondott követelést végül is az imént említett szerző kerekítette ki és fogalmazta meg végig. Azt mondja, mivel a „hatalom meghódítására” irányuló eddigi próbálkozások meghiúsultak, más módszert kell keresni a cél elérésére. Erre pedig épp a fordított sorrend való: „A társult munkának előbb a *politikai hatalom központjában* kell úrrá válni, hogy azok segítségével azután a bővített újatermelést is ellenőrzése alá vonhassa.”

Felveti a kérdést, nem rejlik-e valamilyen gazdasági törvényszerűség a mögött a jelenség mögött, hogy a vállalatok 1952 óta állandóan a felhalmozásnak csupán kb. egyharmadával rendelkeznek (1958-ban ugyan megközelítették a 40 százalékot, most viszont állítólag csupán 15 százalék körül vannak), jóllehet időközben nem is egy akció indult annak érdekében, hogy az egész felhalmozás az ő kezükbe kerüljön. Kérdi, nem olyasféle gazdasági szükségszerűség nehezíti-e meg ennek valóra váltását, mint a „tőke” koncentrációjának és központosításának, illetve olyan szerkezetbeli változások létrehozásának szüksége, amelyek eleve centralizációt követelnek meg, hogy nagy termelési rendszereket hozhassunk létre, mintegy bizonyítékul arra, hogy anyagi termelőerőink milyen fejlettek.

A kérdés valóban fennáll, de felvetése és a megoldáskeresés módja egyaránt dilemmákat ébreszt. A kiindulópont ugyanis téves: az derül ki belőle, mintha a Kommunista Szövetség eleve ahhoz a feltételhez kötné a dolgozók bejutását a politikai intézményekbe, hogy előbb csak váljanak teljesen úrrá a gazdasági hatalom (a jövedelem) felett, és amíg ez nem következik be, addig teljesen jogos és indokolt, hogy ne a munkásosztály érdi, hanem mások foglaljanak helyet a politikai hatalom asztalánál. Nem. A Kommunista Szövetség arra törekszik és azért küzd, hogy a munkásosztály a küldöttrendszer elvének alkalmazása révén *egyidejűleg és közvetlenül* hódítsa meg mind a gazdasági, mind a politikai hatalmat (más szóval az osztály nevében való uralmat magának az osztálynak az uralkodása váltsa fel), viszont csakugyan azt vallja, hogy a politikai hatalom *alapja* elvileg, elméleti szemszögből nézve, mindenkor a gazdasági hatalom.

A felvetett kérdés azért befejezetlen, mert még csak nem is sejlik ki belőle, hogy a szerző hogyan képzei el a gazdasági hatalom megszerzését a politikai hatalom meghódítása útján, maga a követelés azonban úgy *hangzik*, mintha a dolgozók jobban tennék, ha abbahagynák a gazdasági hataloméért vívott harcot, mert úgyszólván „kilátástalan”, s helyette, erőiket átcsoportosítva, minden erejüket *kizárólag* a politikai hatalom közvetlen meghódítására koncentrálják — jóllehet nagyobb sikerre itt sincsenek *valós* kilátásaik. Dilemmánkat az okozza, hogy az efféle törekvés a munkásellenes erők manőverére hasonlít, akik alig várják, hogy

a dolgozók, még ha ideig-óráig is, csökkentsek vagy éppenséggel abba-hagyják a gazdasági hatalomért folytatott harcot. S mivel tudósunk tézisének támogatásával, a mellette való kiállással szintén szóhoz juthatnának, erre éberrel oda kell figyelni és idejében megkezdeni ellene az eszmei harcot.

A Kommunista Szövetség persze továbbra is ösztökéli fogja a dolgozók harcát, hogy egyidejűleg szerezzék meg a közvetlen uralmat mind a politikai, mind a gazdasági hatalom felett — éspedig a küldöttrendszer mindkét téren való alkalmazása útján.

5. Néhány szerző megkísérelte újjáéleszteni az újbaloldaliaknak azt a régebbi követelését, hogy társadalmunk a bázistól a csúcsig két párhuzamosan futó, egymással azonban nem találkozó vonalon épüljön. Az egyik az öngazgatás vonala lenne, a másik az államhatalomé, s hatáskörük, ügyeik sehol sem érintkeznének vagy forrnának össze. Az országban ilyenformán gyakorlatilag két párhuzamos hatalom lenne, az egyiknek a csúcán központi munkástanács állna, a másikén pedig a szövetségi kormány. A Kommunista Szövetség számára itt nem jutna hely, illetve válaszút elé kerülne: ha a munkásosztállyal akar lenni, engedje át a politikai hatalmat másoknak — de kinek? —, ha viszont nem akar lemondani a politikai hatalomról, váljon külön a munkásosztálytól, az pedig tömörüljön „öngazgatási hadrendbe”.

„A kérdés lényege az — írja az említett teoretikusok egyike —, hogy az öngazgatás szférája nem épülhet bele szervezetileg az államhatalmi formákba és struktúrákba, hanem autonóm módon kell testet öltenie az alaptól a csúcsig, s hogy aztán milyen reláció, milyen viszony lesz az öngazgatási szféra és a politika között, az már gyakorlati kérdés, s bizonyára a társadalom egész fejlettségétől is függ.”

Azt pedig, hogy az említett „gyakorlati kérdést” hogyan képzelik el, egy másik szerző írásában találhatjuk meg: „A termelők asszociációját politikai tekintetben a politikai asszociációnak vagy a föderációnak kell majd szavatolnia és támogatnia. Az öngazgatásnak ez a politikai formája nem képzelhető el korlátlan nyilvánosság, »egyfajta szellemi szubsztrátum« nélkül, amely éppúgy mentes a magántöktétől, mint az államnak vagy a saját, partikuláris szellemi és politikai dominációja érdekében az államhatalomra támaszkodó politikai szervezetnek monopóliumától.”

Úgy vélem, ehhez már semmiféle magyarázat nem szükséges.

Noha mindez csak szavakkal kifejezett törekvés, számomra nem kimondatlannak, hanem ellenzékieknek tűnik. Mivel az öngazgatás és a politikai hatalom különválasztásával lényegében a munkásosztálynak a politikai hatalomból való kiszorítását hirdeti, egyszersmind a munkásosztály bizonyos jogfosztását is jelenti.

Másképpen aligha értelmezhető.